

O'ZBEKISTONDA ELEKTRON DAVLAT XARID TIZIMINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Akbarov Nodir Gafurovich

TDIU, Raqamli Iqtisodiyot fakulteti dekani, PhD, dotsent

ANNOTASIYA

Mazkur maqolada davlat xaridlari nazariy va amaliy jihatlarini o'rganilgan. O'zbekiston Respublikasi davlat xaridlari tizimidagi mavjud muammolar aniqlanib, xorijiy mamlakatlar tajribalarini o'rganish orqali tizimini xalqaro talablarga muvofiqligini ta'minlash yo'llari taklif etilgan. Maqolada davlat budjeti tomonida ajratilayotgan mablag'larni tejash, ularni samarali va oqilona sarflanishini ta'minlovchi ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: davlat xaridi, budjetdan mablag' oluvchilar, elektron katalog, buyurtmachi, yetkazib beruvchi, kafolatlovchi yetkazib beruvchilar, auksion savdolari, kichik tadbirkorlik subyektlari, kvota.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты государственных закупок. Выявлены существующие проблемы в системе государственных закупок Республики Узбекистан и предложены пути обеспечения соответствия системы международным требованиям путем изучения опыта зарубежных стран. В статье даны научное предложение и практические рекомендации по экономии средств, выделяемых из государственного бюджета, обеспечению их эффективного и разумного расходования.

Ключевые слова: государственные закупки, получатели бюджетных средств, электронный каталог, заказчик, поставщик, поставщики-гаранты, аукционные продажи, субъекты малого предпринимательства, квота.

ABSTRACT

This article examines the theoretical and practical aspects of public procurement. The existing problems in the public procurement system of the Republic of Uzbekistan are identified and ways to ensure the system's compliance with international requirements by studying the experience of foreign countries are proposed. The article provides a scientific proposal and practical recommendations for saving funds allocated from the state budget, ensuring their effective and reasonable spending.

Keywords: public procurement, recipients of budget funds, electronic catalog, customer, supplier, guarantor suppliers, auction sales, small business entities, quota.

KIRISH.

Davlat xaridlarini amalga oshirish orqali raqobatni rivojlantirish, ishlab chiqarilayotgan mahsulotning sifatini oshirish, iqtisodiyotning jumladan, sanoatni hamda kichik biznesni qo'llab-quvvatlashning yangi imkoniyatlari yaratiladi. Davlat xaridlari o'ziga xos tizim bo'lib, uning asosiy turlarini tender, tanlov, elektron auksion

savdolar, to'g'ridan-to'g'ri shartnoma tuzish, kapital qurilish bo'yicha tanlov savdolari tashkil etadi.

Davlat xaridlarining iqtisodiyotdagi o'ziga xos o'rni va ahamiyatidan kelib chiqqan holda ushbu tizimni joriy etishga mamlakatimizda kechayotgan islohotlarning harakatlantiruvchi kuchi sifatida katta e'tibor berilmoqda. Bu borada avvalo, tizimdagi munosabatlarning qonunchilik negizi shakllantirildi. Davlat xaridlari bilan bog'liq jarayonlarni huquqiy tartibga solishda dastlab, O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi, Budget kodeksi shuningdek, Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 29-avgustdagi "Xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to'g'risida"gi, 2000-yil 21 noyabrdagi 456-sonli "Tender savdolarini tashkil etishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlar muhim omil bo'lib xizmat qildi. Bunga esa mamlakatimiz birinchi Prezidentining 2011 yil 7 fevraldagi PQ-1475-sonli "Davlat xaridlari tizimini maqbullashtirish va ularga kichik biznes subyektlarini jalb etishni kengaytirish to'g'risida"gi qarori muhim asos bo'ldi. 2018 yil kelib, joriy yilning 9-aprelida № 472 son bilan yagona tartibga soluvchi hujjat "Davlat xaridi to'g'risida" Qonun qabul qilindi.

Amalga oshirilayotgan islohotlardan ko'zlangan maqsad, davlat budjeti mablag'laridan foydalanishning samarali tizimni yo'lga qo'yish va shu orqali kichik biznes subyektlari moliyaviy faoliyatini barqarorligini ta'minlash asosida ularning mamlakat yalpi ichki mahsuloti tarkibidagi ulushini oshirish masalalari ham ko'zda tutilgan.

Davlat moliyasi sohasidagi islohotlar natijasida davlat moliyasini boshqarishning huquqiy tizimi shakllantirilmoqda. Bu, o'z navbatida, davlat mablag'laridan foydalanish samaradorligini ta'minlashga, uning zamonaviy mexanizmlarini amalda tatbiq etishga imkon beradi. Ushbu holatlar ma'lum bo'lmoqdaki, O'zbekistonda elektron davlat xarid tizimini boshqarishni takomillashtirish o'rganilishi lozim bo'lgan dolzarb masaladir.

ADABIYOTLAR TAXLILI.

The European Bank for Reconstruction and Development ma'lumotiga ko'ra, davlat xaridi siyosati, hukumat uchun muhim ahamiyatga ega va bu sohada islohotlar talab qilinadi, chunki ba'zi davlatlar davlat xaridlari YaIMga nisbatan o'rta hisobda 10-20% ni tashkil etadi. Davlat xaridlari tizimining samarasizligi sababli budgetning 20-30% shartnomalari uchun isrof qilinadi.[1] Xarid islohotlari orqali korrupsiyaga barham berilishi mumkin; xarid jarayonini samarasi YaIMga nisbatan foydasi 1-2% tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligini qo'lga kiritgan dastlabki kunlardan boshlab ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti sari islohotlarni bosqichma-bosqich amalga oshirmoqda. Davlat tizimi va boshqaruv sohasidagi islohotlar natijasida xarajatlarni boshqarishning yangi huquqiy tizimi shakllantirilmoqda. Bu, o'z navbatida, davlat mablag'larini sarflanishi samaradorligini ta'minlashga, uning zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini amalda tatbiq etishga imkon beradi.

Xalqaro miqyosda yuzaga kelgan yangi iqtisodiy vaziyat, davlat mablag'lari hisobidan xarajatlarni amalga oshirishda hukumatlar oldiga qo'yilgan vazifalarning muhimligini oshirmoqda.

Ma'lumki, davlat o'z vazifalarini bajarish jarayonida bir qator xarajatlar qilishi zarur. Bu xarajatlar, eng avvalo, mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish uchun turli tarmoqlarga investitsiya qilishga, aholining turmush darajasini ko'tarishga hamda ijtimoiy vazifalarni bajarishga qaratilgan, davlatni boshqarish, mudofaani ta'minlash kabi aniq maqsadlarga yo'naltirilgan, rejalashtirilgan xarajatlardan iborat bo'ladi. Umumdavlat xarajatlari, asosan, davlat budjeti va davlatning boshqa markazlashtirilgan fondlari orqali moliyalashtiriladi.

O'zbekistonda davlat xaridining hajmi YaIMning 11 foizini tashkil etgani holda, uni iqtisodiy o'sishga ta'sir etuvchi muhim omil ekanligini ko'rsatadi. Davlat xaridi YaIMni shakllanishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi.[2]

Davlat xaridlarining ilmiy-nazari jihatlarini va amaliy muammolarini yechimi borasida mamlakatimizda bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan va bir qancha xorijiy mutaxassislarning davlat xaridlari sohasida fikrlar xilma-xilligini ko'rish mumkin. Jumladan, M.Vohidova o'z ilmiy maqolasida birinchi navbatda xarid qilishni soddalashtirish va tartibga solish zarur deb ta'kidlaydi. Buyurtmachi va ta'minotchilarga xalaqit emas, balki yordam beradigan me'yor va qoidalarni ishlab chiqish muhim sanalishi asoslaydi.[3]

S.Allayorov davlat xaridini boshqarishning xorijiy tajribasi, davlat xaridini elektron tarzda tashkil etish bo'yicha Germaniya tajribasini o'rgangan va davlat xaridi sohasidagi Yevropa qonunchiligiga so'zsiz amal qilishi, milliy qonunchiligini Yevropa mamlakatlarning davlat xaridi bo'yicha qonunchiligiga ancha muvaffaqiyatli tarzda moslashtirib olish mumkin bo'lgan siyosat ekanligini asoslaydi[4].

D.Po'latov[5], o'z maqolasida ta'kidlashicha, davlat xarid YaIMning shakllanishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Shuni inobatga olib, davlat xaridlarini amalga oshirish sohasida olib borilgan oqilona siyosat makroiqtisodiy o'sishga jiddiy ta'sir etuvchi instrument sifatiga yuzaga keladi deb aytilgan.

E.Kolnoochenko[6], maqolada Kanada davlati korrupsiya darajasi eng past bo'lgan dunyodagi o'nta davlatdan biri hisoblanishi, davlat xaridlari sohasida korrupsiyaga qarshi kurashda Kanada davlat ishlari va xizmatlari vazirligi tomonidan samarali usullar ishlab chiqilganligi va amaliyotda qo'llanib kelinayotganligi to'g'risida aytib o'tadi.

V.V.Kikaves[7] o'z maqolasida Rossiya Federatsiyasida davlat xaridlari sohasida o'tkazilayotgan islohotlar vaqtida xorijiy davlatlarning ushbu sohadagi tajribalarini o'rganib chiqish maqsadga muvofiq bo'lishini aytib o'tib, g'arbiy Yevropa va Amerika mamlakatlarining tajribalarini yoritib beradi.

V.T. Gadjeva[8] tadqiqotlarida davlat buyurtmalari davlat moliyasini boshqarishning asosiy institutlaridan biri hisoblanib, moliyaviy tartibga solishning vositasi sifatida bir qator muhim funksiyalarni bajarishini ko'rsatib o'tadi hamda maqolada ushbu masalani atroflicha tahlil qiladi.

Dunyo tajribasi va hozirgi davrdagi xorijiy iqtisodchilarning ishlarini ko'rib chiqib, muallif quyidagicha xulosa qiladi: davlat buyurtmasi tizimi davlat budjeti va

solihq tizimi bilan bir qatorda iqtisodiyot, fan va texnikani rivojlantirish, iqtisodiyotni yuqori o'sish ko'rsatkichlarini ta'minlash uchun davlat moliyasini boshqarishning muhim quroli sifatida maydonga chiqadi. Bu sharoitda davlat buyurtmasi tizimi budjet mablag'larini sarflashning samarali va shaffof formasi bo'libgina qolmay, davlat tomonidan moliyaviy tartibga solishni va mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiya qilishni boshqarishning quroli bo'lib qoladi.

A. Xmara[9] tadqiqotlarida Ukrainada davlat xaridlari tizimini tartibga solish bo'yicha qonunchilikka kiritilgan o'zgartirishlarni tahlil qiladi. Jumladan, davlat mulki bo'lgan korxonalar va davlat ulushi 50 % dan ortiq bo'lgan xo'jalik jamoalarining o'z mablag'lari (budjetdan tashqari mablag'lari) hisobidan qilinadigan xaridlarini tender qonunchiligidan chiqarilishi, ya'ni ushbu mablag'lar hisobidan xaridlarni tendersiz sotib olishlari mumkinligini negativ holat, deb hisoblaydi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotning uslubiy asosini dialektikaning asosiy qoidalari va tamoyillari tashkil etdi. O'zbekistonda elektron davlat xarid tizimlarini to'g'ri tanlash (masalan, ishlab chiqarish, energiya, qishloq xo'jaligi) va ushbu tarmoqlar qanday qilib to'g'ri boshqarishni takomillashtirishni boshqa xorij tajribalari orqali tahlil qilish hamda jarayonlarni miqdoriy o'rganish, ya'ni, iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash va tahlil qilish uslubiga tayanildi. Ma'lumotlardan xulosa chiqarishda mantiqiy tahlil, sintez, umumlashtirish, induktsiyava deduktsiya, iqtisodiy hodisa va jarayonlarga tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Xorijiy davlatlarda davlat xaridlari tizimi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining muhim bir elementi sifatida qaraladi. Shuningdek, davlat xaridlari davlat tomonidan iqtisodiyotni tartibga solishning vositasi hisoblanadi. Rivojlangan davlatlarda davlat xaridlarining YaIM dagi ulushi salmoqli hisoblanadi (1-jadval).

1-jadval¹

Xorijiy mamlakatlarda davlat xaridlarining YaIM dagi ulushi, foizda

№	Davlatlar	Yillar					
		2018	2019	2020	2021	2022	2023
1	Amerika Qo'shma Shtatlari	12%	12%	14%	13%	12%	11%
2	Germaniya	15%	14%	16%	15%	14%	13%
3	Buyuk Britaniya	13%	12%	14%	13%	12%	12%
4	Fransiya	18%	17%	19%	18%	17%	16%
5	Yaponiya	10%	10%	11%	10%	10%	9%
6	Xitoy	20%	21%	22%	21%	20%	19%
7	Hindiston	25%	24%	26%	25%	24%	23%
8	Braziliya	22%	23%	24%	23%	22%	21%

¹ Manba: Muallif tomonidan www.data.oecd.org ma'lumotlari asosida tayyorlangan.

Umuman olganda xorijiy davlatlarda davlat xaridlari tizimi asosida ochiqlik, davlat xaridlari ishtirokchilarining tengligi, tuziladigan bitimlarning samaradorligi va tomonlarning javobgarligi yotadi.

O'zbekistonda elektron davlat xarid tizimni qay darajada samarali ishlayotganligi, budget muassasalariga budget mablag'larini sarflanishida ijobiy ta'sirlari, korrupsiya holatlari va tizimni salbiy muammolarini aniqlash statistik manbalar orqali aniqlash murakkab masala hisoblanadi. Sababi davlat xaridlari bo'yicha tanlangan omillar bo'yicha statistika yuritilmaydi. Buni elektron davlat xarid tizim ishtirokchilari, ya'ni budget tashkilotlarini xarid uchun mas'ul bo'lgan rahbar yoki xodimi o'rtasida pozitivistik yondashuvni sifat ma'lumotlaridan bo'lgan anketa so'rovnoma tarzda muammolarni aniqlab olish imkoniyati mavjud.

Pozitivistik tadqiqotda so'rovlar birlamchi va ikkilamchi ma'lumotlarni tanlanmani to'plab olish va ularni statistik jihatdan tahlil etish hamda natijalarni populyatsiyaga umumlashtirish uchun ishlatiladi. Shuning uchun tanlanmani respublika bo'yicha budget muassasalari o'rtasida so'rov o'tkazish ma'nan va jismonan ko'p vaqt ketishi inobatga olib, tanlama sifatida bir tuman hududida joylashgan budget muassasalari olindi.

Davlat xarid tizimida ilg'or davlatlarni elektron xarid tizimini o'rganishda va baholashda davlat xarid tizimi ishlash tamoyili, me'yoriy huquqiy normalar bilan ta'minlanganligi, ochiqligi, shaffofligi, tizim yaxlitligi, axborot-texnologiya resurslarni rivojlanganligi darajasini taqqoslash bilan birga ularning amaldagi mamlakatni davlat xarid tizimi bilan ham taqqoslama tahlilni amalga oshirish mumkin. Taqqoslama tahlili ijtimoy-iqtisodiy fan va izlanishlarda eng ko'p qo'llaniladigan metodlardan biri hisoblanadi. Taqqoslama tahlil kelgusida tajriba olish maqsadida, biron bir xo'jalik yurituvchi subyektni yoki faoliyat samaradorligi ichki va tashki imkoniyatlari, sabablari, o'xshashliklari, miqdor ko'rsatkichlari ta'siri, salbiy va ijobiy tomonlari o'rganishlikda qo'llaniladi. Taqqoslama tahlilni afzallik tomoni o'rganilayotgan obyekt umumiy parametrlari va turli davlatlarda, tizimlarda siyosiy hodisalarni obyektiv qonuniyatlarga asoslanganligi va o'ziga xos xususiyatlarini amalda tajribalarini foydalanishni ifodalaydi

Ilmiy tadqiqotlarda davlat xaridlari tizimini samaradorligini baholashda, amalga oshirgan davlat xarid natijasida budget mablag'i iqtisodi ko'lamini va xorij davlat xarid tizimi afzallik tomonlarini o'rganishda bir qator usullardan foydalanilgan. Ushbu usullarni tizimlashtirilgan holda 2-jadvalda ifodalaymiz.

Davlat xarid tizimi samaradorligi baholash alohida bir xaridga yoki buyurtmachilar va sohalar bo'yicha ham amalga oshirilishi mumkin. Shuningdek, alohida bir xaridga budget mablag'larini sarflanishi samaradorligi ham mavjud bo'lib, u xaridga budget mablag' ko'rsatkichi orqali aniqlanadi. Bu borada budget mablag'lari iqtisodi ko'rsatkichlari olinib, ularning natijalari bo'yicha taklif beriladi.

2-jadval¹**Elektron xarid tizimini holati va samaradorligini baholash usullari**

Tadqiqot usullari	Davlat xarid tizimi mezonlari	Davlat xarid tizimiga qo'llash imkoniyatlari
Pozitivistik yondashuvni (so'rov, ma'lumotlarni statistik tahlil qilish),	Davlat xarid tizimidagi mavjud muammolarni tizim-ning samaradorlik, shartnomalarni bajarilishini va xakozolarni ta'sirini aniqlash	Davlat xarid tizimi cheklangan yoki boshlang'ich ma'lumotlar olish imkoniyati hamda tovar,(ish, xizmatlar) yetkazib beruvchilarni raqobatbardoshligiga ta'sir etuv-chi omillar tizimini shakllan-tirishga yordam beradi
Baholash usuli (budget mablag'lari hisobidan shartnomaning boshlang'ich va tuzilgan bahosi foydalanish orqali o'lchash)	Davlat xaridi tizimining samaradorligini baholash	Davlat budget mablag'larini samarali sarflanishini va tejalishini belgilashda yordam beradi.
Interpretivistik yondashuvni sifatli uslubi (taqqoslama tahlil)	Xorijiy davlatlarning elektron davlat xarid tizimining kuchi va afzalligi aniqlanadi (taqqoslanadi)	Xorij davlatning elektron davlat xarid tizimi amaliyotini afzallik holatlari o'rganib O'zbekistonga tatbiq etish imkoniyatlari yoritiladi

Budget mablag'i iqtisodi ko'rsatkichi (E) formula yordamida aniqlab olamiz(Arstarxova, Zueva, Perevezzensova, 2017).

$$E = \frac{B_6 - B_{sh}}{B_6} \times 100\% \quad (1.1.)$$

bu yerda: B_b – shartnomaning boshlang'ich bahosi, B_{sh} – shartnomaning tuzilgan bahosi.

Ushbu usulni Ivanova[10] o'zning “Orlovskiy viloyatida davlat xaridini samaradorligini kompleks baholash” mavzusidagi ilmiy ishida ushbu formula yordamida baholagan.

Ko'pgina xorijiy mamlakatlarda davlat ehtiyojlarini ta'minlash maqsadida shartnoma tizimining rejalashtirilishi, joylashtirilishi va amalga oshirilishida yagona boshqaruv texnologiyalaridan foydalaniladi. Milliy shartnoma tizimining o'ziga xos jihatlari bo'lib, davlat ehtiyojlarini ta'minlashda rejalashtirish metodikasi keng qo'llash, narxlar monitoring, namunaviy shartnomalar, shartnomalar amalga oshirish nazorati mexanizmi, davlat shartnomalarni ijro etish natijalari baholash va shartnoma tizimini boshqarishdagi maxsus axborot resurslari hisoblanadi. Umuman olganda rivojlangan davlatlarda davlat xaridlari tizimi asosida ochiqlik, davlat xaridlari ishtirokchilarining tengligi, tuziladigan bitimlarning samaradorligi va tomonlarning javobgarligi yotadi. Shundan kelib chiqib, O'zbekistonda mavjud elektron davlat xarid tizimini rivojlantirishda xorij davlatlar tajribasini o'rganish taqozo etadi.

¹ Manba: Muallif ishlanmasi

Aniqlangan budjet mablag'i iqtisodi ko'rsatkichi asosida 3-jadvalda keltirilgan baholash mezonini bo'yicha xarid faoliyatini baholaymiz.

3-jadval¹

Budjet mablag'lari iqtisodi ko'rsatkichi asosida xarid faoliyatini baholash

Budjet mablag'i iqtisodi ko'rsatkichi	Xarid faoliyati samaradorligini baholash	Zarur bo'lgan choralar
$E=0$	Samarasiz	Bozorni o'rganish va yetkazib beruvchilarni jalb etish.
$E<5\%$	Past samarasiz	Bozorni o'rganish va yetkazib beruvchilarni jalb etish. Shartnoma bozor bahosining aniq belgilanganligi bo'lishi mumkin.
$5\%<E<12\%$	Samaradorlikning normada bo'lishi	Alohida harakatlar talab etilmaydi.
$12\%<E<20\%$	Yuqori samaradorlik	Shartnomaning yetkazib beruvchi tomonidan bajarilishini nazoratga olish.
$E<20\%$	O'ta yuqori samaradorlik	Shartnomaning boshlang'ich bahosiga aniqlik kiritish. Shartnomaning yetkazib beruvchi tomonidan bajarilishini nazoratga olish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-dekabrda PQ-4544-sonli "Davlat xaridlari tizimini yana-da takomillashtirish va davlat xaridlari jarayoniga tadbirkorlik subyektlarini keng jalb qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq 2020-yil 1-apreldan boshlab davlat xaridlari bo'yicha jarayon savdolarining elektron shakliga bosqichma-bosqich o'tkazilishi ko'zda tutilgan. Shunga ko'ra barcha davlat xaridlari uchun yagona savdo portali sifatida <https://xarid.uzex.uz/> portali orqali amalga oshirila boshlagan.

Davlat xaridlari jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilinishi va xaridlarni elektron tartibda amalga oshirilishi davlat xaridlari bozorida oshkoralik va raqobatni ta'minlash, narxlarning pasayishiga va budjetni tejashga olib keladi.

Elektron savdolarini tashkil etilishidan asosiy maqsadlardan biri davlat budjetidan samarali foydalangan holda, uning iqtisodiga erishish hisoblanadi. Elektron savdolarini ochiq-oshkoraligi, davlat xarid tizimini rivojlanishiga va budjet mablag'larining tejalishini yanada samarali bo'lishini ta'minlaydi. Agarda budjet tashkilotlari tomonidan tovar (ish, xizmat)larni sotib olinishi to'liq elektron portal orqali amalga oshiriladigan bo'lsa, budjet mablag'larining samarali va oqilona sarflanishi yanada ortadi.

Elektron davlat xaridlari — axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda davlat xaridlarini amalga oshirish barcha shakllaridir. Davlat xaridlari sohasida savdolarining bir qator shakllari mavjud bo'lib ular quyidagilardir:

¹ Manba: Muallif tomonidan Aristarxova, Zueva, Perevezzensova, (2017) ma'lumotlari asosida tayyorlangan.

boshlang'ich narxni pasaytirish uchun o'tkaziladigan auksion — davlat xaridlari elektron tizimining maxsus platformasida davlat xaridlarini amalga oshirishning raqobatli usuli bo'lib, uni tashkil etish chog'ida narx g'olibni aniqlashning yagona mezonida amalga oshiriladigan auksion savdo nazarda tutiladi.

Tender savdolari davlat xaridini amalga oshirishning raqobatli tartib-taomili vositasida davlat xaridlarining ijrochisini aniqlash tartib-taomilini nazarda tutuvchi tanlov bo'lib, uning natijalariga ko'ra davlat xaridlari to'g'risidagi shartnomani bajarishning eng yaxshi shartlarini taklif etgan xarid qilish tartib-taomillarining ishtirokchisi g'olib, deb topiladigan savdoni nazarda tutadi ;

Elektron do'kon davlat xaridlarining elektron tizimidagi maxsus maydonda savdolari elektron shaklda amalga oshirishni nazarda tutuvchi, maxsus talablar qo'yilmaydigan tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) davlat xaridlarini amalga oshirishning raqobatli usuli asosida amalga oshiriladigan savdodir;

Eng yaxshi takliflarni tanlash — xarid qilish tartib-taomillarining bir nechta ishtirokchisidan olingan takliflarni taqqoslash asosida davlat xaridlarini amalga oshirishning raqobatli usulidir;

Vazirlik va idoralar tomonidan 2022-yilda jami 1523794630 mln so'mlik davlat xaridlari amalga oshirilgan bo'lib, shundan boshlang'ich narxini pasaytirish uchun o'tkaziladigan auksion savdolari jami 46965337,3 mln.so'm, elektron do'kon savdolari 264319358 mln.so'm, tender savdolari 696017901 mln.so'm eng yaxshi taklifni tanlash 516492034 mln.so'mni tashkil etgan. Mos ravishda 2023-yilda esa narxini pasaytirish uchun o'tkaziladigan auksion savdolari jami 88515875,7 mln.so'm, elektron do'kon savdolari 630480982 mln.so'm, Tender savdolari 1175323764 mln.so'm eng yaxshi taklifni tanlash 381071346,1 mln.so'mni tashkil etgan. O'zbekiston Respublikasida davlat xaridlari monitoringi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

O'zbekiston Respublikasida davlat xaridlari monitoringi, mln so'm

Savdolar	2022-yilda				
	1-chorak	2-chorak	3-chorak	4-chorak	jami
Auksion savdolari			12128363,3	34836974	46965337,3
Elektron do'kon	248		86343095,1	177976014	264319358
Tender savdolari		23600557,8	414984214, 7	672417343	696017901
Eng yahshi taklifni tanlash	97464,3	1270576,5	141200354	373923639	516492034
	2023-yil				
	1-chorak	2-chorak	3-chorak	4-chorak	Jami
Auksion savdolari	12849377,9	23500101,4	27603406,6	24562989,8	88515875,7
Elektron do'kon	97270 935,1	199485628	208456611	222538743,4	630480982
Tender savdolari	109446397	403569101, 3	574821203	491056164,3	1175323764
Eng yahshi taklifni tanlash	58007276,2	152770686 8	153734678	169329391,8	381071346,1

Keltirib o'tilgan statistik ma'lumotlardan ham ma'lum bo'ladiki, O'zbekiston davlat xaridlari tizimini rivojlantirishda qonunchilikni takomillashtirish, samaradorlikni ta'minlash, samaradorlikni oshirish va ishonchli yetkazib beruvchilarni tanlash kabi asosiy yo'nalishlarga yuqori ahamiyat qaratilmoqda. Shuningdek, yangi texnologiyalarni qo'llash, ta'lim va malaka oshirish, monitoring va baholash

tizimlarini kuchaytirish orqali davlat xaridlari jarayonlarini yanada samarali va shaffof qilishga harakat qilinmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagi tahlil natijalaridan kelib chiqib, O‘zbekiston Respublikasi davlat xaridlarini amalga oshirishni hamda uning uslubiy asoslarini takomillashtirish yuzasidan quyidagi takliflarni maqsadga muvofiq, deb hisoblayman:

- O‘zbekiston Respublikasida davlat xaridlarini yanada takomillashtirish uchun O‘zbekiston Respublikasida Davlat xaridlari sohasini tartibga soluvchi vakolatli organlar – Davlat xaridlari siyosatini instituti va Davlat xaridi monitoringi va koordinatsiyasi boshqarmasi tashkil etish.

- Amaldagi O‘zbekiston Respublikasi Tovar xom ashyo birjasida faoliyat yuritayotgan portal bazasida yagona integratsiyalashgan elektron tizim yaratish va uni Davlat xaridlari monitoringi va koordinatsiyasi boshqarmasi tasarrufiga o‘tkazish. Kichik biznes subyektlarini elektron davlat xaridlari tizimida ishtirokini oshirish uchun motivatsiya qilish va preferensiya qo‘llash tizimini joriy qilish lozim. Ularni davlat xaridlari tizimidagi ishtiroklari tovar (ish, xizmat)lar sifatini oshirishga, budjet mablag‘larini yanada iqtisod qilinishiga, sog‘lom raqobat muhitini yaratilishiga erishiladi. Qolaversa, bugungi kunda jahon bozorlarida elektron savdolari rivojlangan bir paytda milliy korxonalarimiz jahon bozorlarida integratsiyalashib boradi.

- Tovar sifati hamda raqobatbardoshlikni oshirish maqsadida, jahon standartlariga mos tovar va mahsulotlarni maxsus “nomer”lovchi yagona standart ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Bu savdo qatnashuvchilari orasidagi ziddiyat va nizolarning oldini oladi, qolaversa, tovar va mahsulotlar sifati yanada oshadi.

- Amaldagi me‘yoriy normalarda davlat xaridlarini tashkil etuvchi xodimlarning bilimi va malakasi qanday bo‘lishi, ular uchun talab xususiyatlari yoritilmagan. Shuningdek, ularning malakasini oshirib borish bo‘yicha tizim yo‘lga qo‘yilmagan. Xarid jarayoniga mas‘ul bo‘lgan xodimlarga majburiy sertifikatlash va moddiy manfaatdorlik tomonini ta‘minlash lozim. Bu esa korrupsiyaning oldini olishga xizmat qiladi.

- Buyurtmachi tomonidan maxsus elektron portalida joylashtiradigan tovar(ish,xizmat)larning o‘z ehtiyojlariga qarab to‘liq nomi va tarkibi, uning belgilari, hajmlari va boshqa ma‘lumotlarni kiritilishi belgilangan bo‘lsa, ko‘p hollarda buyurtmachi va yetkazib beruvchilar orasida nizolar keltirib chiqarmoqda. Tovar spesifikatsiyasi maxsus elektron portalga to‘liq kiritilgan spesifikatsiyaga to‘g‘ri kelsa-da, sifatsiz tovar yetkazib berilish natijasida tushunmovchiliklar yuzaga kelmoqda. Ayrim tovarlarga esa (masalan, qurilish-ta‘mirlash ishlari, mebel jihozlari va shu kabi tovarlarni) to‘liq ma‘lumot va spesifikatsiya berishning imkoni mavjud emas. Tabiiyki, buyurtmachi sifatli mahsulotlarni ko‘zlab ma‘lumotlarni kiritisa, yetkazib beruvchi esa, imkoni boricha kam harajatli, tannarxi kam bo‘lgan mahsulot yetkazib berishga harakat qiladi.

- Davlat xaridlari tizimi qatnashuvchilar uchun yagona uslubiy hujjatning mavjud emasligi. Mazkur uslubiy hujjat davlat xaridlarining barcha bosqichlarini qamrab oladi,

yetkazib beruvchilar va buyurtmachilarga maxsus axborot portalida ishlash usullarini ko'rsatadi.

- Maxsus axborot portalida o'rtacha bozor narxlarini shakllantiruvchi modulning mavjud emasligi. Natijada portalda bozor narxlaridan keskin farq qiladi. Bu esa budget mablag'larini samarali sarflanishiga ta'sir etadi.

Keltirib o'tilgan takliflarning amaliy natijasida O'zbekistonda davlat xarid tizimini qay darajada tashkil etilganligi va budget mablag'larini samarali sarflanishdagi xizmatini baholash imkoni beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. The European Bank for Reconstruction and Development (2013), "Efficient implementation of Procurement: Centralized Purchasing", "9th Public Procurement Knowledge Exchange Platform", Holiday Inn, Skopje, FYR Macedonia May 28-31.

2. Voxidova M. (2014) "Davlat xaridi hukukiy asosining joriy holati va muammolari", "Iqtisodiyotda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda davlat xaridlarining rolini oshirish" mavzusidagi respublika turdosh Oliy o'quv yurtlariaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami, Toshkent, noyabr 128 bet.

3. The European Bank for Reconstruction and Development, "Efficient implementation of Procurement: Centralized Purchasing", "9th Public Procurement Knowledge Exchange Platform", Holiday Inn, Skopje, FYR Macedonia May 28-31.

4. Allayorov S. "Xorijiy mamlakatlarda davlat xaridini tashkil etish", Iqtisodiyotda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda davlat xaridlarining rolini oshirish mavzusidagi respublika turdosh Oliy o'quv yurtlari aro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. Toshkent, 2014 y. Noyabr, 177 bet.

5. Po'latov D. (2015) "Elektron katalog orqali davlat xaridini tashkil etish", Soliq solish va buxgalteriya hisobi, Toshkent 2015 y. №5 (107), 22-b.

6. Колнооченко Э. «Антикоррупционные меры при госзакупках: Опыт Канады», Журнал бюджет, 2015 №1, 92-95 с.

7. Кикавес В.В. (2010) «Особенности правового регулирования в сфере государственных закупок за рубежом», Госзаказ в вопросах и ответах, №1, 3-5 с.

8. Гаджиева В.Т. «Государственный заказ как инструмент государственного финансового регулирования экономики», вестник Волгоградского института бизнеса. 2011 № 1(14), 176-183с.

9. Хмара А. (2013) «Нужны ли бизнесу открытие и честные Государственные закупки», Аукционный вестник, № 151, 1-2 с.

10. Иванова О.В. «Методика комплексной оценки эффективности государственных закупок Орловской области» Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки, 2010, issue 2-2, 183-192.